

1088 MÚZEUM KÖRÚT 4.
ELTE BTK, F ÉPÜLET,
KODÁLY TEREM

Grammatikai kutatások és alkalmazások

Új nézőpontok
a magyar nyelv
leírásában 10.

2024. NOVEMBER 7–8.

ELTE | BTK

MAI MAGYAR NYELVI
TANSZÉK

GRAMMATIKAI KUTATÁSOK ÉS ALKALMAZÁSOK

Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 10.

Program

Időpont: 2024. november 7–8.

Helyszín: ELTE BTK, F épület, Kodály terem (fszt. 25.)
1088 Múzeum körút 4.

November 7. csütörtök

8.50–9.00 **Megnyitó**

9.00–10.00. **Plenáris előadás**

ÁGEL VILMOS: Szövegrészek, mondatrészek, mondatrészszerkezetek.
Egy deszcendens nyelvtan alapjai

1. Funkcionális kognitív grammatikai kutatások

10.00–10.30 **TOLCSVAI NAGY GÁBOR** Az igekötő + ige konstrukciós séma

10.30–11.00 **IMRÉNYI ANDRÁS** A „valaki, valakinek, valahogyan” grammatikája

Kávészünet

11.15–11.45 **PALÁGYI LÁSZLÓ** Többszörös morfológiai motiváltság a magyarban

11.45–12.15 **SIMON GÁBOR** A megszemélyesítés grammatikája

12.15–12.45 **BAJZÁT TÍMEA BORBÁLA–INDIG BALÁZS** Korpuszvezérelt mintázatazonosítás. A *bír* + főnévi igenév szerkezet funkcionális elemzése (esettanulmány)

Ebédészünet

2. Kontextualizáció és grammatika

13.45–14.15 **TÁTRAI SZILÁRD** Kontextualizáció és lehorgonyzás.
Kontextualizáló konstrukciók a mondatban

14.15–14.45 **LACZKÓ KRISZTINA** Politikai perszonalizáció évértékelő beszédekben

14.45–15.15 **KRIZSAI FRUZSINA** *Engem négyévesen megszólított az Isten.*
Személyjelölés és énstilizáció kortárs könnyűzenei szövegekben

Kávészünet

15.30–16.00 **CSONTOS NÓRA** *Mondtam, hogy mondom.* Önidézés:
kontextualizáció és újrakontextualizáció

16.00–16.30 **MAYER PÉTER** Az információforrás megjelenítésének mintázatai
tartalomösszegző szövegekben

16.30–17.00 **PRÓTÁR NOÉMI** Könnyen érthető hírszövegek kontextualizációs
mintázatai

November 8. péntek

3. Diskurzuselemzés: területek, gyakorlatok, összefonódások

8.30–9.00 **BARTHA CSILLA** Transzkripció: elmélet, módszer és társadalmi
gyakorlat

9.00–9.30 **HÁMORI ÁGNES** Közbevágás a gyermek-felnőtt társalgásokban:
fordulóváltási elvek, társas kontextus és mondat szerkezet összefüggései

9.30–10.00 **DÉR CSILLA ILONA** Az alárendelő mellékmondatok szintaktikai
függetlenedésének állomásai

Kávészünet

10.15–10.45 **HOLLÓY ZSOLT** A tanári diskurzusjelölők kapcsolatfenntartó szerepe
az online szinkrón és jelenléti tanórán

10.45–11.15 **JUHÁSZ MILÁN** Metadiskurzív elemek az iskolai fogalmazásokra
adott tanári visszajelzésekben

11.15–11.45 **HATTYÁR HELGA** „...mert mondjuk én teljes siketeknek nem
mondanám...” – Címkézés, hierarchiaképzés és identitás

Ebédészünet

4. Grammatikaoktatás és anyanyelvi nevelés

12.45–13.15 **GONDA ZSUZSA–POMÁZI BENCE** A magyartanárok
grammatikatanítással kapcsolatos véleménye az elmúlt 19 évből

13.15–14.45 **NAGY-VARGA ZSOLT** Grammatikai ismeretek komplex tanítása a
magyarórákon

13.45–14.15 **KÁDÁR EDIT** Összefüggés-kifejezés és formaosztályok

Kávészünet

14.30–15.00 **SCHIRM ANITA** Mit állítunk (az órákon)? A mondattan érdekességei, problémái és jógyakorlatai a felsőoktatásban

15.00–15.30 **LENGYEL KLÁRA** Középiskolától középiskoláig – a tanárszakos hallgatók szakmai kísérete

15.30–16.00 **DOBI EDIT** Az Anyanyelvtanítási műhely (ATM) szerepe a tanárszakos hallgatók és a gyakorlótanárok szakmai támogatásában

Kávészünet

Kerekasztal-beszélgetés a kutatóegyetemi grammatikaoktatásról a magyartanárképzésben

16.30–18.00 Résztvevők: **DOBI EDIT** (DE), **SCHIRM ANITA** (SZTE), **TOLCSVAI NAGY GÁBOR** (ELTE), **VISZKET ANITA** (PTE). Moderátor: **KUGLER NÓRA** (ELTE)

Absztraktok

PLENÁRIS ELŐADÁS	6
ÁGEL VILMOS Szövegrészek, mondatrészek, mondatrészcsoportok Egy deszcendens nyelvtan alapjai.....	6
1. FUNKCIONÁLIS KOGNITÍV GRAMMATIKAI KUTATÁSOK	8
TOLCSVAI NAGY GÁBOR Az igekötő + ige konstrukciós séma	8
IMRÉNYI ANDRÁS A „valaki, valakinek, valahogyan” grammatikája.....	9
PALÁGYI LÁSZLÓ Többszörös morfológiai motiváltság a magyarban.....	10
SIMON GÁBOR A megszemélyesítés grammatikája	10
BAJZÁT TÍMEA BORBÁLA – INDIG BALÁZS Korpuszvezérelt mintázatazonosítás. A <i>bír</i> + főnévi igenév szerkezet funkcionális elemzése (esettanulmány).	11
2. KONTEXTUALIZÁCIÓ ÉS GRAMMATIKA	13
TÁTRAI SZILÁRD Kontextualizáció és lehorgonyzás Kontextualizáló konstrukciók a mondatban.....	13
LACZKÓ KRISZTINA Politikai perszonalizáció évértékelő beszédekben.....	14
KRIZSAI FRUZSINA <i>Engem négyévesen megszólított az Isten</i> . Személyjelölés és énstilizáció kortárs könnyűzenei szövegekben.....	15
CSONTOS NÓRA <i>Mondtam, hogy mondom</i> . Önidézés: kontextualizáció és újrakontextualizáció	16
MAYER PÉTER Az információforrás megjelenítésének mintázatai tartalomösszegző szövegekben	16
PRÓTÁR NOÉMI Könnyen érthető hírszövegek kontextualizációs mintázatai.....	17
3. DISKURZUSELEMZÉS: TERÜLETEK, GYAKORLATOK, ÖSSZEFONÓDÁSOK	19
BARTHA CSILLA Transzkripció: elmélet, módszer és társadalmi gyakorlat.....	19
HÁMORI ÁGNES Közbevágás a gyermek-felnőtt társalgásokban: fordulóváltási elvek, társas kontextus és mondat szerkezet összefüggései	20
DÉR CSILLA ILONA Az alárendelő mellékmondatok szintaktikai függetlenedésének állomásai	21
HOLLÓY ZSOLT A tanári diskurzusjelölők kapcsolatfenntartó szerepe az online szinkron és jelenléti tanórán	22
JUHÁSZ MILÁN Metadiskurzív elemek az iskolai fogalmazásokra adott tanári visszajelzésekben.....	23
HATTYÁR HELGA „...mert mondjuk én teljes siketeknek nem mondanám...” – Címkezés, hierarchiaképzés és identitás	24
4. GRAMMATIKAOKTATÁS ÉS ANYANYELVI NEVELÉS	26
GONDA ZSUZSA – POMÁZI BENECSE A magyartanárok grammatikatanítással kapcsolatos véleménye az elmúlt 19 évből.....	26
NAGY-VARGA ZSOLT Grammatikai ismeretek komplex tanítása a magyarórákon	27
KÁDÁR EDIT Összefüggés-kifejezés és formaosztályok	28
SCHIRM ANITA Mit állítunk (az órákon)? A mondattan érdekességei, problémái és jógyakorlatai a felsőoktatásban.....	29

LENGYEL KLÁRA Középiskolától középiskoláig – a tanárszakos hallgatók szakmai kísérete ..	29
DOBI EDIT Az Anyanyelvtanítási műhely (ATM) szerepe a tanárszakos hallgatók és a gyakorlótanárok szakmai támogatásában.....	30
<i>KERESZTAL-BESZÉLGETÉS A KUTATÓEGYETEMI GRAMMATIKAOKTATÁSRÓL A MAGYARTANÁRKÉPZÉSBEN.....</i>	32

PLENÁRIS ELŐADÁS

ÁGEL VILMOS

Szövegrészek, mondatrészek, mondatrészszerkezetek Egy deszcendens nyelvtan alapjai

A leíró nyelvtani hagyomány szerint a mondat szerkezetének az elemzése aszcendens módon, alulról felfelé haladva, történik: szó és szófajok > szó és bővítményei, mondatrészek > mondat > (esetlegesen) szöveg/diskurzus.

Ennek a hagyománynak némiképp ellentmond, hogy szóbeli vagy írásbeli közléseink elsődlegesen szövegek/diskurzusok, melyek mondatokból (is) állnak, melyek mondatrészekből állnak, melyek ezek részeiből állnak, melyek szavakból (is) állnak.

Ezért talán érdemes megpróbálkozni egy merőben ellentett, deszcendens perspektívának a grammatikai leírásba történő bevezetésével: szöveg és szövegrészek > mondat és mondatrészek > mondatrész és mondatrészszerkezetek.

Egy ilyen próbálkozás eredménye lett a *Grammatische Textanalyse* elnevezésű deszcendens német nyelvtan (GTA 2017, GTA-Studienbuch 2024).

Ez a nyelvtan bár nem kognitivistá, hanem valencia elméleti alapokon áll, mégis sok rokonságot mutat az Osiris Nyelvtan 2017 elméleti megközelítésével. Mindenekelőtt a mondat alapsémáit (Satzbaupläne) nyelvi jelekként kezeli, melyek mondatrészek összekapcsolódásából és az ezek által jelölt jelentésszerkezetből (szemantikai szerepek) állnak. Az Osiris Nyelvtan 2017 és a GTA 2017 megközelítése között az az alapvető különbség, hogy bár mindkettő funkcionális alapú, az Osiris Nyelvtan 2017 a megnyilatkozó tevékenységéből indul ki, a GTA 2017 viszont tetszőleges létező szövegek nyelvtanilag kimerítő (maradék-talan) interpretációját tekinti fő feladatának. Emiatt (nem áthidalhatatlan) koncepcionális különbségek vannak a két nyelvtan között mind a mondatfelfogásban, mind a jelentésszerkezet elméleti megközelítésében és gyakorlati kidolgozásában.

A *Grammatikai kutatások és alkalmazások* c. konferencia keretében szeretnék egyrészt bepillantást adni ennek a deszcendens nyelvtannak az alapjaiba. Másrészt megpróbálom ezen alapokat (legalábbis nagyon vázlatosan) alkalmazni a magyar nyelvtan leírására.

A tárgyalandó jelenségek bemutatása kizárólag magyar szövegeken és példákön keresztül történik.

Irodalom

Ágel, Vilmos – Höllein, Dagobert 2021. Satzbaupläne als Zeichen: die semantischen Rollen des Deutschen in Theorie und Praxis. In: Anja Binanzer – Jana Gamper – Verena Wecker (Hg.): Prototypen – Schemata – Konstruktionen. *Untersuchungen zur deutschen Morphologie und Syntax*. Berlin–Boston: de Gruyter, 125–251.

Allwood, Jens – Andersson, Lars-Gunnar – Dahl, Östen 1973. *Logik für Linguisten*. Tübingen: Niemeyer (Romanistische Arbeitshefte 8).

GTA 2017 = Ágel, Vilmos 2017. *Grammatische Textanalyse. Textglieder, Satzglieder, Wortgruppenglieder*. Berlin/Boston: de Gruyter.

GTA-Studienbuch 2024 = Ágel, Vilmos – Gallinat, Maria – George, Kristin – Sievers, Laura 2024. *Grammatische Textanalyse. Eine Einführung in die Syntax*. Berlin–Boston: Walter de Gruyter (Germanistische Arbeitshefte 51).

Höllein, Dagobert 2017. Gibt es Handlungs-, Tätigkeits-, Vorgangs- und Zustandsverben? Ein Vorschlag für signifikativ-semantische Rollen von Prädikaten. In: *ZGL* 45. 286–305.

- Höllein, Dagobert 2019. *Präpositionalobjekt vs. Adverbial. Die semantischen Rollen der Präpositionalobjekte*. Berlin–Boston: de Gruyter (LIT 82).
- Osiris Nyelvtan 2017 = Imrényi András – Kugler Nóra – Ladányi Mária – Markó Alexandra – Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor 2017. *Nyelvtan*. Budapest: Osiris (A magyar nyelv kézikönyvtára 4).
- Welke, Klaus 2005. *Deutsche Syntax funktional. Perspektiviertheit syntaktischer Strukturen. 2. Aufl.* Tübingen: Stauffenburg (Stauffenburg Linguistik 22).
- Welke, Klaus 2019. *Konstruktionsgrammatik des Deutschen. Ein sprachgebrauchsbezogener Ansatz*. Berlin–Boston: de Gruyter (LIT 77).

1. FUNKCIONÁLIS KOGNITÍV GRAMMATIKAI KUTATÁSOK

Az ezredforduló utáni nyelvtudomány meghatározó nagy irányzata a használatalapú kognitív nyelvészet. Ez az irányzat több, egymással erősen rokon és így párhuzamos elmélet, módszertan és leíró gyakorlat diszkurzusaként működik, immár több évtizede, igen jelentős eredményeket felmutatva a korábbi formális elméletek után. Ezeknek a kutatásoknak az egyik középpontja a konstrukció kategóriája. A használatalapú konstrukciós nyelvtanok közös elvei a következők:

- a lexikon és a szintaxis kontinuumot alkot;
- a grammatikai szerkezetek taxonomikus hálózati szerveződéssel és szerkezeti öröklődéssel rendeződnek;
- a felszíni szerkezeti orientáció a jellemző;
- az általános, nyelvközi (cross-linguistic) variabilitás a meghatározó, valamint az általánosítás több foka.

A Grammatikai kutatások és alkalmazások konferencia Funkcionális kognitív grammatikai kutatások című részlegének előadásai a magyar nyelv egyes konstrukciótípusaiból mutatnak be vizsgálatokat. Ezek a kutatások a nyelvi konstrukció kanonizált elméleteihez képest rugalmasan, a magyar nyelv sajátosságaihoz igazítva keresnek megoldásokat mondattani, alaktani kérdésekre, alkalmas módszertani eljárásokat kipróbálva.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR Az igekötő + ige konstrukciós séma

Az előadásban az igekötő és az ige kapcsolatát konstrukcióként értelmezem, vagyis ezt a szerkezetet olyan konstrukcióként írom le, amelyben az alaki és szemantikai variabilitás együtt működik, többféle alapváltozatban.

A leírás abból indul ki, hogy az igekötő + ige szerkezet alak és jelentés párként variálódik, alapvetően egy funkcionális szerkezeten belül. Ez az általános szintű konstrukció a baseline beállításban az irányulás + időbeli folyamat összetett és erősen transzparens tartalmát fejezi ki. Ennek az igei konstrukciónak összetett változatai egyrészt inkább alakilag profilálódnak (az alapbeállítású igekötő + ige, az ige + igekötő, illetve az igekötő + beférkőző elem + ige sorrendben). Másrészt inkább szemantikailag az egyes alaki változatok a komponensek jelentését (például az inherens temporalitást és az irányulást) különböző felépítésű szerkezetekben eltérő módon helyezik előtérbe, anélkül, hogy az alapszerkezete szétbontanák, grammatikailag szétírnák.

Az előadás nem kíván egyetlen konstrukcióelméletet sem közvetlenül és szigorúan alkalmazni, inkább a kognitív, használatalapú konstrukciós nyelvtanok (Goldberg, Croft, Boas) és Langacker ide vonható megállapításait harmonizálja, abban az értelemben, hogy a konstrukció a rendszer és a használat viszonyában séma és megvalósulás kettőssége. A konstrukció mint séma (például ige + tárgy vagy főnév + esetrag) a beszélő nyelvi tevékenységében a mindenkori környezethez (a mondathoz és a kontextushoz) igazítva valósul meg; a konstrukciók rendszere öröklődésen alapuló hálózatot alkot, amelyben egyrészt a sémaalapú kategorizáció, másrészt a prototípuselvű megvalósulás a meghatározó.

Az igekötő + ige szerkezet ekképp magas absztrakciós szinten értelmezett konstrukció-jellege adja a szerkezet sémáját, már belső variabilitással, a megvalósulásokkal dinamikus viszonyban. Ez az összetett kép egyszerűen bemutatható iskolai környezetben is.

Irodalom

- Croft, William 2001. *Radical constructional grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldberg, Adele 2006. *Constructions at work: the nature of generalization in language*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldberg, Adele 2013. Constructionist approaches. In: Hoffmann, Thomas – Trousdale, Graeme (eds.): *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press. 15–31.
- Hoffmann, Thomas 2017. Construction Grammars. In: Dancigier, Barbara (ed.): *The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. 310–329.
- Kemmer, Suzanne – Barlow, Michael 2000. Introduction: A usage-based conception of language. In: Barlow, Michael – Kemmer, Suzanne (eds.): *Usage-Based Models of Language*. Stanford, California: CSLI Publications. vii–xxviii.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I. Theoretical Prerequisites*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2019. A szimulációs (szubjektív) temporalitás a magyar igekötőben. *Magyar Nyelvőr* 143 (1) 58–71.

IMRÉNYI ANDRÁS

A „valaki, valakinek, valahogyan” grammatikája

Az előadás arra reflektál, hogy a kognitív nyelvészet kulcsfogalmai közé tartozó konstruálás (Langacker 2008) és interszubsztitívitás (pl. Tomasello 2003, Tátrai 2017) hogyan érvényesül a magyar mondat viszonyhálózati modelljében (Imrényi 2017), és ennek milyen hozadéka lehet a modell pedagógiai felhasználása szempontjából. A két fogalom összekapcsolásával az előadás kiindulópontja, hogy a nyelvi szimbólumok (és az ezeket sémaszinten megragadó kategóriák) jelentése nem a „valami valamit jelent”, hanem a „valaki valakinek valamit valahogyan tesz hozzáférhetővé” keretben értelmezhető. Ebből következően a definíciók nem a referenciális jelentésre, hanem a feldolgozás módjára hivatkoznak, kiemelt szerepet szánva a társas kogníciónak, a beszélő és a hallgató perspektívájának. Az előadás e kognitív nyelvészeti szemléletmód előképét azonosítja Brassai (2011/1860–1888) mondattani munkáiban. Végül pedig röviden kitér arra, hogy az anyanyelv-pedagógia és a magyar mint idegen nyelv oktatása számára miért előnyös a javasolt megközelítés.

Irodalom

- Brassai Sámuel 2011 (1860–1888). *A magyar mondat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Imrényi András 2017. Az elemi mondat viszonyhálózata. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.), *Nyelvtan*. Budapest: Osiris. 664–760.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar: A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.

- Tátrai Szilárd 2017. Pragmatika. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris. 899–1058.
- Tomasello, Michael 1999. *Constructing a language. A usage-based theory of language acquisition*. Cambridge MA: Harvard University Press.

PALÁGYI LÁSZLÓ

Többszörös morfológiai motiváltság a magyarban

Disztribúciós elemzéssel az agglutináló magyar nyelvben sem mindig egyértelmű a morfémahatárok megállapítása. Az előadás a vitatott szerkezetű szavakat és szóalakokat a hálózatalvű, szóalapú konstrukciós morfológiai modellek megközelítésében vizsgálja (Booij 2010; Bybee 2010). Ezekben a modellekben bizonyos vitatott szerkezetű magyar szavak és szóalakok leírhatóak a többszörös motiváltság különböző eseteiként. A hálózatalvűség értelmében ugyanazon szerkezet létrejöttét több séma is támogathatja, illetve egy szerkezet bizonyos szegmentumai több hálózati kapcsolódás mentén is motiváltak lehetnek (Booij 2023), vagyis a szó(alak) szerkezete többféleképpen tárulhat föl attól függően, hogy azt a konstrukció-hálózat mely részére vetíti rá a leírás. Ennek megfelelően a többszörös motiváltság forrása lehet az is, hogy a szó(alak) a séma kidolgozása során különböző jellegű, forrásalapú, illetve kimenetalapú (Bybee 1985, 2001) általánosításoknak is eleget tesz.

Irodalom

- Booij, Geert 2010. *Construction morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, Geert 2023. Paradigmatic relations in Construction Morphology: The case of Dutch Noun+Verb compounds. *Journal of Word Formation* 7(2). 13-33.
- Bybee, Joan 1985. *Morphology: A study of the relation between meaning and form*. Amsterdam: John Benjamins.
- Bybee, Joan 2001. *Phonology and language use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bybee, Joan 2010. *Language, Usage and Cognition*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

SIMON GÁBOR

A megszemélyesítés grammatikája

A megszemélyesítés szakirodalmában időről időre felmerül a grammatikai megközelítés igénye (l. Bloomfield 1963, Sájter 2008, Dorst 2011), vagyis egy olyan leírásé, amely a grammatikai szerkezet felől mutatja be a megszemélyesítő konstruálás tipikus mintázatait. Az előadásban ezekre az előzményekre építve azt a kérdést járom körül, hogy mit árulnak el a grammatikai elemzési szempontok a megszemélyesítés szerveződéséről a magyarban. Ezt a kérdést a következő szempontok szerint részletezem: (i) milyen grammatikai szempontok vethetők fel a korábbi kutatások alapján a megszemélyesítés vizsgálatában; (ii) milyen hozadéka van egy kognitív és konstrukciós grammatikai megközelítésnek, azaz mit tesz láthatóvá a megszemélyesítés működéséről; (iii) azonosítható-e megszemélyesítő konstrukció a magyarban.

Az előadás a megszemélyesítés korpuszvezérelt elemzésére létrehozott kutatói adatbázis, a PerSE korpusz anyagának feldolgozására épül (Simon 2022, 2024). A korpusznyelvészet kvantitatív elemzési technikáival térképezem fel, milyen grammatikai

disztribúciója van a megszemélyesítő konstruálásnak a korpusz szövegeiben: melyek a jellemző szófaji kategóriái, mekkora a terjedelme és az összetettsége ezeknek a kifejezéseknek, és melyek a megszemélyesítéssel asszociálódó sematikus vagy specifikus konstrukciós mintázatok.

Irodalom

- Bloomfield, Morton W. 1963. A grammatical approach to personification allegory. *Modern Philology* 60 (3): 161–171.
- Dorst, Aletta G. 2011. Personification in discourse: Linguistic forms, conceptual structures and communicative functions. *Language and Literature* 20 (2): 113–135.
- Sájter Laura 2008. Megszemélyesítés. In: Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon. A retorikai-stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 383–388.
- Simon Gábor 2022. A megszemélyesítés korpuszvezérelt vizsgálata a magyarban. Egy pilot korpusz elemzésének tanulságai. *Digitális Bölcsészet* 6: 3–22. <https://doi.org/10.31400/dh-hun.2022.6.4409>
- Simon, Gábor 2024. Personification as register feature in Hungarian: a corpus-driven analysis. Manuscript submitted to *Register Studies*.

BAJZÁT TÍMEA BORBÁLA – INDIG BALÁZS **Korpuszvezérelt mintázatazonosítás. A *bír* + főnévi igenév szerkezet funkcionális elemzése (esettanulmány).**

Az előadásban bemutatott esettanulmány a funkcionális konstrukciós nyelvtan elméleti keretébe illeszkedve (Goldberg 2006; Langacker 2005) feltételezi, hogy a formai oldalon való elkülönültség/hasonlóság összefüggésben áll a funkcionális összetartozás mértékével. Az előadás célja kettős, egyfelől beszámol a nyelvi mintázatok korpuszvezérelt, mozaik n-gram (Indig 2017) alapú azonosításának alkalmazásáról a konstrukciós mintázatok feltárásban, másfelől pedig a *bír* segédige mai magyar nyelvi vizsgálatát mutatja be abban a kontextusban, hogy a prototipikusnak tekinthető, központi modális segédigékhez viszonyítva (pl. *tud* és *akar*) milyen konstrukcionális variabilitással jelenik meg a mai magyar nyelvi, prominens korpuszokban (Webkorpusz 2.0. és MNSz2).

Az alkalmazott mozaik n-gram módszer a vizsgált nyelvi példányokat több absztrakciós szinten (szófaji/morfológiai címke, lemma, szóalak) teszi egyidejűleg modellálhatóvá, így képes feltárni a potenciális konstrukciójelölteket (Indig 2017), tehát az egymással szerkezetileg (és valószínűsíthetően funkcionálisan is) összetartozó mintázatsoportok hozzáférhetővé válnak. Az eljárás további fejlesztése, hogy szabályalapon egyszerűsíthetővé váltak a mozaikon belül elhelyezkedő főnévi láncok, ezzel lehetőséget teremtve annak, hogy a komplex nyelvi részletezettség figyelembevételétől függetlenül képesek legyünk automatikusan csoportosítani a mintázatokot, így hatékonyabbá téve a konstrukciójelöltek feltárását (Indig–Bajzát 2024).

A jelen előadás ezen kívül bemutatja az azonosított absztrakt mintázatok CQL-lel való visszakereshetőségét a korpuszban, illetve az így kinyert példányok szemantikai elemzését reprezentatív elemszámú konkordanciákban. A CQL-lekérdezéssel lehetőségünk van tesztelni, hogy a vizsgált főnévi igeneves célszerkezet mozaik n-gram mintázataiba milyen más, segédigeszerű komponensek illeszkednek, ezzel kimutathatjuk a hasonló mintázatokba rendeződő igei lemmákat. A *bír* + főnévi igenév szerkezet kiválasztását motiválta, hogy a grammatikalizációs folyamata kevésbé előrehaladott, a központi modális segédigék mintázataitól elkülönül (Indig–Bajzát 2024). Főnévi igeneves szerkezet komponenseként a *tud*-hoz hasonlóan, a képesség vagy lehetőségesség szemantikai terét aktiválja, és az eredmények

alapján kimutatható, hogy ez a hasonlóság formai oldalról is alátámasztható és hálózatosan modellálható.

Irodalom

- Goldberg, Adele E. 2006. *Constructions at work: The nature of generalization in language*. Oxford: Oxford University Press.
- Indig Balázs 2017. Mosaic n-grams: Avoiding combinatorial explosion in corpus pattern mining for agglutinative languages. In: Vetulani, Zygmunt – Paroubek, Patrick – Kubis, Marek (eds.): *Human Language Technologies as a Challenge for Computer Science and Linguistics*. Poznań: Adam Mickiewicz University. 147–151.
- Indig Balázs – Bajzát Tímea 2024. Finding Patterns in Mosaics: Compressing Noun Phrases in the Mosaic N-gram Model. *Kézirat*.
- Langacker, Ronald W. 2005. Construction Grammars: cognitive, radical, and less so. In: Ruiz de Mendoza Ibáñez, Francisco J. – Peña-Cervel, M. Sandra (eds.): *Cognitive Linguistics Research 32*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter. 101–159.

2. KONTEXTUALIZÁCIÓ ÉS GRAMMATIKA

A panel előadásai a kontextualizáció olyan átfogó értelmezéséből indulnak ki, amely szerint a kontextualizáció az interszjektív figyelemirányítás integráns részeként, a relevánsnak tűnő háttérismeretek résztvevői perspektívákhoz kötött mozgósításával, a nyelvi konstrukciók alkalmazásának metapragmatikai tudatosságát kiaknázva, a diskurzusvilágban megkonstruálódó referenciális jelenet egészének, illetve határolt részeinek a könnyebb feldolgozását és a hatékonyabb megértését teszi lehetővé. Az előadások a kontextualizáció és a grammatika kapcsolatára reflektálva azokat a különböző nyelvi konstrukciókat helyezik a figyelem fókuszába, amelyek kontextualizálóként funkcionálnak a diszkurzív tevékenység során, azaz a diskurzusban megoszthatóvá váló világbeli tapasztalatok releváns kontextuális értelmezéséhez adnak nyelvi fogódzókat. A panel előadásai egyfelől reflexió tárgyává teszik a különféle kontextualizáló konstrukciók funkcionálásához kapcsolódó elméleti, módszertani problémák egy részét. Másfelől azokkal szoros összefüggésben a kontextualizáló konstrukciók empirikus vizsgálatának különböző lehetőségeit is bemutatják, azok eredményeit az egyes előadók egyéni kutatásai felől áttekintve. A panelben a kontextualizálás kérdései olyan változatos kutatási témákkal összefüggésben artikulálódnak, változatos kiindulópontokból, mint a személyjelölés, az idézés vagy a szövegegyszerűsítés.

TÁTRAI SZILÁRD

Kontextualizáció és lehorgonyzás Kontextualizáló konstrukciók a mondatban

Az előadás, amelyben a kontextualizáció a relevánsnak tűnő háttérismereteknek a résztvevői perspektívákhoz kötött mozgósításaként jelenik meg (l. Tátrai 2022), a kontextualizáció összetett problémáját az elemi mondatok episztemikus lehorgonyzását megvalósító műveletek felől (vö. Langacker 2015, Brisard 2021) teszi elméleti reflexiók tárgyává. Az előadás a mondatokat a megnyilatkozásokban mint figyelemirányítási aktusokban egyénileg begyakorlottá és közösségileg konvencionálissá vált feldolgozási egységekként értelmezi. Amellett érvel, hogy ezekkel a feldolgozási egységekkel válik lehetővé (i) elemi jelenetek referenciális értelmezése a közös figyelem interszjektív kontextusához, (ii) kommunikatív cselekvések végrehajtása a nyelvi interakcióban, valamint (iii) információk „emészthető” méretű csomagokba rendezése a diskurzusban. Ez a mondatértelmezés szoros kapcsolatot tart fenn az Imrényi (2017) által kidolgozott többdimenziós mondatmodellel, amely szerint az elemi mondat (egyszerű mondat, tagmondat) egyrésztől lehorgonyzott folyamatként (D1), másrésztől közlési aktusként (D2), harmadrészt diskurzusba ágyazott üzenetként (D3) is értelmezést nyer. Az előadás azt kívánja hangsúlyossá tenni, hogy a kontextualizáció mind a három dimenzióban releváns és lényeges szempontként jelenik meg, más-más módokon megnyilvánulva: a D1 dimenzióban a kontextualizáció a lehorgonyzás interszjektivitásával, a D2 dimenzióban az interaktivitásával, a D3 dimenzióban pedig a diszkurzivitásával tartva fenn szoros kapcsolatot. Ezzel az előadás a kontextualizáció és az episztemikus lehorgonyzás kölcsönös feltételezettségére is rá kívánja irányítani a figyelmet. Ennek érdekében az alábbi elméleti belátásokat részletezi. (i) A D1 dimenzióban az elemi jelenetként megkonstruálódó mondat a közös figyelmi jelenet interszjektív kontextusához mint alaphoz horgonyzódik le episztemikusan, mégpedig a deiktikus, illetve a reflexív kontextualizálás műveletei által. (ii) A D2 dimenzióban a mondat lehorgonyzásának nem az interszjektív, hanem az interaktív jellege válik meghatározóvá, így ekkor a mondatokban megjelenő vagy azokra reflektáló kontextualizáló konstrukciók a diskurzushoz köthető társas cselekvések megvalósításában

kapnak szerepet. (iii) A D3 dimenzióban viszont a mondat lehorgonyozása az információk diskurzusba ágyazásával, azok könnyebb és hatékonyabb feldolgozásával függ össze, amelyhez az adott kontextualizáló konstrukciók különféle kezdőpontokat jelölnek ki.

Irodalom

- Brisard, Frank 2021. Grounding. In: Xu Wen – John R. Taylor (eds.): *The Routledge handbook of cognitive linguistics*. New York, London: Routledge. 344–358.
- Imrényi András 2017. Az elemi mondat viszonyhálózata. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 664–759.
- Langacker, Ronald W. 2015. How to build an English clause. *Journal of Foreign Language Teaching and Applied Linguistics* 2(2): 1–45.
- Tátrai Szilárd 2022. A kontextualizáció műveletei. Kontextualizáló konstrukciók a mondaton innen és túl. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A szövegértés kérdései*. Budapest: Gondolat Kiadó. 43–77.

LACZKÓ KRISZTINA Politikai perszonalizáció évértékelő beszédekben

A politikai perszonalizáció vizsgálata az utóbbi időben mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalomban előtérbe került annak az általános megállapításnak a következtében, hogy a politikusok személye megnyilvánulásaikban is tetten érhetően egyre inkább fókuszálódik a politikai csoportok helyett, azaz a politika egyre személyközpontúbbá válik (Szabó 2020, 2022; Rahat–Kenig 2018). Az előadás ehhez a problémakörhöz kapcsolódik a funkcionális pragmatika háttérfeltevéseit érvényesítve, a társas deixis jelenségkörén belül (Tátrai 2017) a perszonalizáció jelenségét a nyilvános diskurzusok keretében létrehozott hatalmi viszonyok társadalmi konstruálásának a nyelvi eszközöként értelmezve, amely elsősorban az első személyű nyelvi formák alkalmazásával jön létre (Ballagó 2024; Liu 2022). Ahhoz azonban, hogy a perszonalizáció mértékét valósan mérni lehessen, nem csak az E/1. és T/1. formák pusztá aránya a mérvadó, hanem lényeges annak a kérdése is, hogy a személyjelölő formák milyen, a kontextus által meghatározott funkciót töltenek be a diskurzusban: például a T/1. által csoportként konstruált halmazban értelmezhető személyek milyen távolságra helyezkednek a beszélőtől (vö. Szabó 2022), vagy az E/1. formák milyen mértékben jelennek meg diskurzusszervező, metapragmatikai funkcióban. Az vizsgálat alapját négy évértékelő beszéd adja, 10-10 év eltéréssel ugyanattól a két vezető politikai aktortól. A beszédek lejegyzése és annotálása (E/1. és T/1. formák) után az elemzés a személyjelölő megnyilatkozásokban a kontextus alapján azonosította a funkciókat, és eszerint fokozatiságot különböztetett meg. Ez kiegészül a figyelemirányítás keretében értelmezhető előtér-háttér, valamint az ezzel összefüggő jelöltség kérdésével az igei és a birtokos konstrukciókban. A fő kutatási kérdés a következő: milyen mértékben valósul meg a beszédek elhangzásának idején még az ellenzék legfőbb politikusának tartható aktornak és a hatalmon lévő kormánypartii miniszterelnöknek az évértékelő beszédeiben a személyjelölés használata az egyes és a többes szám első személy vonatkozásában egymáshoz képest és nagyjából 10 évnyi időintervallumban? Az finomelemzéssel elvégzett kvalitatív vizsgálat azt mutatja, hogy mind a négy beszédben relatíve alacsony a perszonalizáció mértéke, idővel sem mutatható ki növekedés, és ezt a műfajjal, műfajspecifikus jellemzőként magyarázhatjuk.

Irodalom

- Ballagó Júlia 2024. A perszonalizáció diszkurzív mintázatainak szerepe az online receptek és könyvértékelések műfajiságának kialakításában. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): DiAGram Könyvek 9. (megjelenés alatt)
- Liu, Amy H. 2022. Pronoun usage as a measure of power personalization: A general theory with evidence from the Chinese-speaking world. *British Journal of Political Science* 52(3): 1258–1275.
- Rahat, Gideon–Kenig, Ofer 2018. *From party politics to personalized politics?: Party change and political personalization in democracies*. Oxford, Oxford University Press.
- Szabó Lilla Petronella 2020. Én és a pártom: A politikai kommunikáció perszonalizációja a személyes névmások tükrében. In: Váradi Tamás – Ludányi Zsófia – Grácsi Tekla Etelka (szerk.): *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből 2020. XIV. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia*. Budapest: Nyelvtudományi Intézet. 106–115.
- Szabó Lilla Petronella 2022. Karnyújtásnyira a választóktól? A perszonalizáció vizsgálata a személyes névmásokon keresztül az Egyesült Államok politikai kommunikációjában. *Politikatudományi Szemle* 31(1): 54–75.
- Tátrai Szilárd 2017. Pragmatika. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris. 899–1058.

KRIZSAI FRUZZSINA

Engem négyévesen megszólított az Isten. Személyjelölés és énstilizáció kortárs könnyűzenei szövegekben

Az elmúlt évtizedben a kortárs könnyűzenei szövegekre irányuló kutatásoknak köszönhetően több szövegcsoporthoz vonatkozóan (alternatív dalszövegek, táncdalszövegek, metálzenei szövegek stb.) rendelkezünk beható ismeretekkel. Előadásom ezekhez az eredményekhez rapzenei szövegek vizsgálatával kíván hozzátenni. Fő kérdésem, hogy milyen diszkurzív és társas szituáltságú a dalszövegekben kibontakozó megnyilatkozó én. A kérdést arra a történeti előzményre alapozom, hogy a kortárs könnyűzenei hatások között jelentősnek tekinthető rap szövegeit egyszerre jellemzi a társadalmi érzékenység és a problémák kendőzetlen színre vitele, vagyis hogy „[a] rap a gettó CNN-je” (Chuck D., idézi Iványi 2024: 138). Feltevésémmel ezzel összefüggésben, hogy a kortárs könnyűzenei szövegekben megfigyelhető az én egyes szám első személyű részletező kidolgozása, vagyis a rapszövegek megnyilatkozója mintegy a saját pozícióját viszi színre és konstruálja meg valamilyen módon. Ezek a kortárs szövegek azonban egyszerre mutatnak a popslágerekre (vö. Imre 2017) és a rapre (vö. Iványi 2024) jellemző vonásokat: az egzisztenciális kérdések mellett az én inkább társas, mintsem társadalmi létezőként jelenik meg valamely fiktív beszédhelyzetben. A feltevés vizsgálatához a kutatás a Magyar Lírakorpusz Dalszöveg alkorpuszából vesz mintát. Az elsődlegesen kvalitatív elemzés arra világít rá, hogy a rapes témákat feldolgozó kortárs könnyűzenei szövegek a társas viszonyok kidolgozásának módjában hasonlóak-e a popslágerekhez, vagy pedig a rapes tematika a diskurzus sajátos és jellemző szerveződésével is együttjár. Az előadás problémafölvetése azokhoz a kutatásokhoz is adalékokkal szolgálhat, mely szerint az aposztrófera a líra jellegadó diszkurzív műveleteként (Tátrai 2018) tekinthetünk.

Irodalom

- Imre Petra 2017. A SZERELEM megkonstruálása populáris és alternatív dalszövegekben. *Ösvények* 2017(1): 27–47.

Iványi Márton Pál 2024. A gettó CNN-jéből a flexelés fórumáig? Réteghelyzet, habitus és a fogyasztáskultusz mintázatai a rapben. *Replika* 131: 137–164
Tátrai Szilárd 2018. Hárman egy ladikban. Kontextualizáció, perspektiválás és személyjelölés a dalszövegekben. *Magyar Nyelvőr* 142: 310–327.

CSONTOS NÓRA
Mondtam, hogy mondom. Önidézés: kontextualizáció
és újrakontextualizáció

Az előadás a kontextualizáció (Tátrai 2022) műveletének az elemzését a reflexív kontextualizálókra koncentrálni végzi el, annak is egy olyan határsávját megjelenítve, amely során az aktuális megnyilatkozó a saját vagy egy múltbeli 'én'-jének a nyelvi tevékenységére történő reflektálást tudja megvalósítani, utóbbi esetben az önidézés sajátos esetét is létrehozva. Az előadás ezt a *mondtam* és a *mondom* igealak részvételével megalkotott megnyilatkozások elemzésével teszi meg az MNSZ2 (v2.0.5.) 300-300 adatból álló, műfajilag vegyes véletlen listája alapján. E nyelvi minta elemzése során először a *mondtam*-ra fókuszál, bemutatva, hogy az ezzel alkotott idézések során az idéző rész miként végzi el a kontextualizáció műveletét. Majd a *mondom*-mal kapcsolatban arra helyezi a hangsúlyt, hogy milyen nyelvi nyomai vannak annak, amikor az igealakkal konstruált megnyilatkozás során az aktuális megnyilatkozó nem a saját, jelenbeli énjére történő reflektálást valósítja meg, röviden kitérve arra is, hogy – a *mondom*-at más, E/1 a MONDÁS-t kidolgozó jelen idejű alakkal szembesítve – megvalósítja-e, illetve mikor valósítja meg, hanem az önidézés műveletét hozza működésbe. Ekképp az igealakkal konstruált idéző rész (tagmondat) (Imrényi 2017: 743–760) kontextualizáló szerepe kerül elemzésre, elsősorban azon elemekre fókuszálva, amelyek a perspektivizációt valósítják meg ezekben a konstrukciókban.

Az előadás végezetül az önidézés során működésbe lépő kontextualizációt az idézést jellemző újrakontextuálás (Csontos 2023) műveletével köti össze, valamint az intratextualitás kérdésére (Dällenbach 1976) reflektál.

Irodalom

Csontos Nóra 2023. *Az idézés működése a magyar nyelvben*. Budapest: KRE–L'Harmattan.
Dällenbach, Lucien 1976. Intertexte et autotexte. *Poétique* 27: 382–396.
Imrényi András 2017. Az elemi mondat viszonyhálózata. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 664–760.
Tátrai Szilárd 2022. Kontextualizáció műveletei. Kontextualizáló konstrukciók a mondaton innen és túl. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A szövegértés kérdései*. Budapest: Gondolat Kiadó. 43–76.

MAYER PÉTER
Az információforrás megjelenítésének mintázatai
tartalomösszegző szövegekben

A kutatás középiskolás (10. és 11. osztályos) diákok tartalmi összefoglalóiban (T₂) (vö. Endres–Niggemeyer 1998; Koltay 2003) vizsgálja azokat a nyelvi konstrukciókat, amelyek a tanulók által megjelenített információk forrására – tipikusan az alapszövegre (T₁) vagy annak

szerzőjére/narrátorára – utalnak. A bemutatott elemzések a kutatói korpusz két olyan szövegcsoportjára (A és B) támaszkodnak, amelyek a forrásszöveg medialitása alapján különböznek, míg a tartalmi összegzés medialitásában egyeznek. Az A csoportba egy ismeretterjesztő cikknek az írott összegzései, míg a B csoportba egy szóbeli alapszöveg (videó) írásos összefoglalásai tartoznak. A vizsgálat mindkét csoporton belül az ún. információközvetítő típusú T₂-kre fókuszál, vagyis azokra a másodlagos szövegekre, amelyek tartalmazznak legalább egy, az információforrásra utaló hivatkozást. Valamennyi hivatkozás kontextualizáló (Tátrai 2017: 946–952) kifejezésnek minősül, hiszen mindezek a T₂ kontextuális értelmezéséhez járulnak hozzá. Az elemzés kritériumainak megfelelő kifejezések osztályozása több szempontú. Egyfelől érdemes szétválasztani a forrást külön lexikai elemmel (expliciten) megnevező (pl. *a videó*), valamint pusztán idézőjelei (Csontos 2023: 90–108) konstrukcióval (impliciten) utaló szegmenseket (pl. *arról szólt, hogy*). A kategóriaképzés másik alapja az, hogy a referálás kontextualizáló főmondatban vagy az információadással azonos, tartalomkifejtő elemi mondatban valósul-e meg. A releváns kifejezések továbbá az egyéb, T₁-re referáló kontextualizálók (például a feltételezett szándékot, a célközönséget stb. megjelenítő és az attitűdjelölő konstrukciók) megléte vagy hiánya, illetve minősége alapján csoportosíthatók. A funkcionális kognitív nyelvészet elméleti keretében (Tolcsvai Nagy (szerk.) 2017) végzett kutatás arra keresi a választ, hogy az információközvetítő összegzésekben a fent említett típusok lehetséges kombinációi milyen konstrukciós sémákat hoznak létre; hogy ezek közül melyek a legprominensebb, a tömörítményeket leginkább jellemző mintázatok, és hogy az eltérő medialitású alapszövegek mennyiben befolyásolják az azokból készített T₂-k kontextualizáló kifejezéseit.

Irodalom

- Csontos Nóra 2023. *Az idézés működése a magyar nyelvben*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó.
- Endres-Niggemeyer, Brigitte 1998. *Summarizing Information*. Berlin: Springer-Verlag.
- Koltay Tibor 2003. *A referálás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Könyvtári Intézet.
- Tátrai Szilárd 2017. Pragmatika. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 899–1058.
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó.

PRÓTÁR NOÉMI

Könnyen érthető hírszövegek kontextualizációs mintázatai

Az előadás azt vizsgálja, hogy milyen, a standard nyelvi hírszövegektől eltérő vagy azokkal megegyező kontextualizációs mintázatok lelhetőek fel magyar nyelvű, könnyen érthető hírszövegekben. A kontextualizáció folyamata inherens része az emberi diskurzusoknak: a kontextus a „diskurzus interszjektív folyamatában jön létre a résztvevők közös nyelvi tevékenységének a keretében” (Tátrai 2017: 946). Ahhoz, hogy a diskurzusban használt nyelvi szimbólumokat megfelelően tudjuk értelmezni az adott referenciális jelenetben, szükséges, hogy mozgósítsuk a háttérismereteinket, beleértve a beszélgetés során már elhangzott (új) információkat. A kontextualizáció elengedhetetlen a diskurzus sikeres megvalósulásához: a diskurzus résztvevői feltételezik egymásról azt, hogy a diskurzus világában értelmezhető közös tudással rendelkeznek, melyet kölcsönösen előhív(hat)nak a diskurzus közben (vö. Tátrai 2017:

927–930). Könnyen érthető szövegeket általában olyan személyek számára hoznak létre, akik valamilyen szempontból nem prototipikus befogadók: nem felnőttek, a diskurzus nyelve nem az anyanyelvük, funkcionális analfabéták, vagy valamilyen testi vagy szellemi fogyatékkal élnek, amely hátráltatja őket az adott, standard nyelvű diskurzus megértésében (Maaß 2020: 12). Így feltételezhető, hogy a standard nyelvi, mindennapi témákról szóló diskurzusokhoz képest a könnyen érthető hírszöveg célközönsége miatt az újságíró sokkal szűkebb közös tudásra, közös világismeretre támaszkodhat, mint egy standard hírszöveg esetében: ennek tekintetében pedig megváltozhat az, hogy a könnyen érthető hírszöveg mit, hogyan, illetve a diskurzus melyik pontján kontextualizál. A kvalitatív fókuszú előadás a magmondatot (Imrényi 2017: 703–713) megelőző kontextualizáló elemeket állítja középpontba, valamint a rekontextualizáló tagmondatokat vizsgálja.

Irodalom

- Imrényi András 2017. Mondattan. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 663–760.
- Maaß, Christiane 2020. *Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus. Balancing Comprehensibility and Accessibility*. Berlin: Frank & Timme GmbH.
- Tátrai Szilárd 2017. Pragmatika. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 897–1058.

3. DISKURZUSELEMZÉS: TERÜLETEK, GYAKORLATOK, ÖSSZEFONÓDÁSOK

A nyelvhasználat társas, interakciós és kognitív vonatkozásaihoz és ezek metszéspontjaihoz kapcsolódva a panel célja bepillantást nyújtani a diskurzus kutatás néhány új irányába és részterületébe. Az előadások a diskurzusok változatos típusait járják körül, ideértve a hétköznapi társas érintkezést, a gyermek-felnőtt dialógust, az osztálytermi interakciókat, a digitális kommunikációt, valamint a narratíva, a transzkripció és az írott szövegek területét. Az elemzésekben éppúgy megjelenik a diskurzusból a szintaxis (nyelvi rendszer) felé, valamint a szintaxisból a diskurzus felé tartó konstrukciók vizsgálata, az interakciók társas, kulturális és ideológiai funkcióinak leírása, mint a nyelvi formák és azok használati környezete közötti kölcsönhatások elemzése, bevonva ebbe a társas kommunikáció szociokulturális összefüggésrendszerét is.

A panel központi kérdései, hogy a különböző diskurzusjelenségek miként járulnak hozzá a résztvevők közötti kapcsolatok alakításához és fenntartásához, hogyan támogatják a társas jelentésközpontot, és ebben milyen társadalmi és kulturális összefüggések, ideológiák és kognitív mechanizmusok kapnak szerepet; továbbá hogy a diskurzus társas és társadalmi funkciói hogyan jelennek meg a nyelv alkalmi vagy grammatikalizálódott konstrukcióiban. Az elemzések végigveszik a diskurzusok különböző típusaiban megjelenő kommunikációs stratégiákat, mint a forduléváltások, a közbevágások, az alárendelő mellékmondatok függetlenedése vagy a tanári diskurzusjelölők szerepe az oktatásban. Emellett azok a diskurzusjelenségek is fókuszba kerülnek, amelyek a nyelvi szocializáció, a tanári visszajelzések, a metadiskurzív reflektálás jelenségköréhez és összefüggéséhez kapcsolódnak.

Az előadások a diskurzus kutatások multidiszciplináris megközelítését is reprezentálják, bemutatva az átjárást és kapcsolódási pontokat olyan elméleti irányzatok között, mint a kognitív pragmatika, az evolúciós pszichológia, a szociokulturális nyelvészet, a kritikai diskurzus elemzés, valamint az interakcionális szociolingvisztika, láttatva a terület korábbi, nagy hatású etnográfiai vonulatával való elméleti és módszertani összefonódást is. Több elemzés rámutat a diskurzusok multimodális jellegére, a nyelvi és nem-nyelvi elemek együttes működésére, új kutatási perspektívákat nyitva ezzel, különösen a tantermi kommunikáció és a szociális interakciók vizsgálata terén.

BARTHA CSILLA

Transzkripció: elmélet, módszer és társadalmi gyakorlat

A különféle interakciós helyzetekben született, különböző típusú diskurzusokat középpontba állító és eltérő diszciplináris irányultságú munkák többsége átiratokat használ, amelyek „adatai” a saját gyűjtésekből származó felvételektől más kutatók vagy nem nyelvész transzkriptorok írott reprezentációinak felhasználásán át az elektronikusan hozzáférhető, hagyományos vagy újabban a nyelvtechnológiai eljárásokra, automatizált, MI-megoldásokra épülő korpuszok anyagaiig terjednek. A kutató fókuszához és mindenkorai céljaihoz igazodva a tudományos munkákban változatosan jelennek meg e folyamat produktumaiként az átiratokból kiemelt, különböző hosszúságú, eltérő mélységben annotált szövegek, amelyek részei azoknak a hitelesítési gyakorlatoknak is, amelyek a „természetesen előforduló” adatok korpuszait „tudományos” anyagokként, az ezekkel dolgozó elemzőket pedig szakemberekként képzik meg (Jaffe 2009: 575).

Noha a transzkripciók mint elméletek, gyakorlatok, beszélők, jelek, kutatók/lejegyzők, szövegek közötti többszólamú és sokdimenziós viszonyulások (vö. Borbély–Bartha 2021: 135) nemcsak tükrözik, hanem alakítják is a diskurzus, a kontextus, jelentés fogalmainak és hatókörének értelmezéseit és elméleteit, amit jól tükröz az Och (1979) úttörő tanulmánya óta felhalmozódott nemzetközi szakirodalom, a hazai munkák többségében e kérdéskör gyakran csak a notációs konvenciók listázásaként vagy rövid leírással a módszertani fejezetben kap helyet.

A transzkripció nem pusztán a beszéd vagy a mediatizált interakciók rögzítésére szolgáló technikai-módszertani eljárás, hanem egyúttal ideológiai és társadalmi gyakorlat, a diskurzuselemzés egyik legösszetettebb és legkritikusabb része, amely során a lejegyzők/kutatók elkerülhetetlenül beavatkoznak a diskurzusok entextualizációs láncolatába (Bauman–Briggs 1990) is. A diskurzusok kiemelődnek eredeti – gyakran figyelmen kívül hagyott multimodális – kontextusukból, s új metapragmatikai keret(ek)be ágyazódnak. A transzkripció folyamatát és produktumait egyidejűleg jellemzik és alakítják az elméleti, technológiai, időbeli és térbeli többrétegűség, a társadalmi hierarchiákat újratermelő vagy lebontó ideológiák, valamint az etikai kérdések kihívásai is.

Az előadás a transzkripció folyamatára összpontosítva a szociokulturális nyelvészeti perspektívájú megközelítések e lényeges szempontjait emeli ki (pl. Bucholtz 2007; Vigouroux 2007), építve a BUSZI munkálataiban s a siketek interakcióiról szerzett tapasztalatokra. Emellett a transzkripció gyakorlatainkra való tudatosabb kritikai reflektálást szorgalmazza, kitekintve ennek tudományos és társadalmi következményeire is.

Irodalom

- Bauman, Richard – Briggs, Charles L. 1990. Poetics and Performance as Critical Perspectives on Language and Social Life. *Annual Review of Anthropology* 19: 59–88.
- Borbély Anna – Bartha Csilla 2021. Interjúzás, lejegyzés és kódolás a BUSZI-2-ben. In: Kontra Miklós – Borbély Anna (szerk.), *Tanulmányok a budapesti beszédről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján*. Budapest: Gondolat Kiadó. 108–42.
- Bucholtz, Mary 2007. Variation in transcription. *Discourse Studies* 9.6: 784–808.
- Jaffe, Alexandra 2009. Entextualization, mediatization and authentication: orthographic choice in media transcripts. *Text & Talk* 29.5: 571–594.
- Ochs, Elinor 1979. Transcription as theory. In: Ochs, Elinor–Schieffelin, Bambi (szerk.), *Developmental pragmatics*. New York: Academic Press. 43–52.
- Vigouroux, Cecile B. 2007. Trans-scription as a social activity: An ethnographic approach. *Ethnography* 8: 61–97.

HÁMORI ÁGNES

Közbevágás a gyermek-felnőtt társalgásokban: fordulóváltási elvek, társas kontextus és mondatszerkezet összefüggései

A nyelvhasználat meghatározó színtere a társalgás, mely a résztvevők fordulóinak interaktív váltakozására épül. A társalgáskutatás újabb, pszicholingvisztikai eredményei szerint ezek a fordulóváltások kiemelten fontosak a nyelvben, különösen ezek precíz időzítése (de Ruiter et al. 2006, Levinson 2022). A fordulók váltása többnyire gyors és gördülékeny, hosszabb szünet és átfedő beszéd nélkül; ennek megvalósítása komoly kognitív feladat, amely többek közt igényli a jelentések korai feldolgozását, a beszédpartner fordulóvégének előrejelzését, a saját válasz tervezését és a szóátvételi pont azonosítását.

Az ehhez szükséges beszélőváltási készségek kialakulása hosszú folyamat, amely csecsemőkorban kezdődik a prototársalgásokban, és amelyben fontos szerepet kap a beszélőváltás-időzítés gyakorlása, valamint a nyelvi szocializáció, a beszéd társas normáinak elsajátítása is. 5 éves korban a gyermekek beszélőváltásai még lassabbak a felnőttekénél, és az általános benyomások szerint még nem jellemző a szóátvételi szabályok betartása sem, gyakori részükről a közbevágás.

Jelen munka kvalitatív elemzéssel vizsgálja a közbevágások és átfedő beszéd előfordulását és fő típusait 5 és 9 éves gyermekek felnőttel való beszélgetésében, a GABI (Bóna 2017) 18 társalgása alapján. Az eredmények azt mutatják, hogy közbevágások alig fordultak elő (ebben a kontextustípusban), inkább a gyors szóátvétellel járó átfedő beszéd volt jellemző; ez a normatív beszélőváltás-időzítés követésére, valamint a nyelvi szocializáció és a társas normák hatására utal a gyermekeknél. Emellett a gyermek beszélőváltásait itt a felnőtt beszédpartner is segítette kérdései megformálásával, pl. a kérdő funkciót kiemelő, kontextualizáló utókérdésekkel.

Irodalom

- Bóna Judit 2017. GABI – Gyermeeknyelvi beszédatadtbázis a kutatásban. In: Bóna Judit (szerk.) *Új utak a gyermeknyelvi kutatásokban*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 35–50.
- Ruiter, Jan P. de – Mitterer, Holger – Enfield, N. J. 2006. Projecting the end of a speaker's turn: A cognitive cornerstone of conversation. *Language* 82: 515–535.
- Levinson, Stephen C. 2022. The interaction engine: cuteness selection and the evolution of the interactional base for language. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*.

DÉR CSILLA ILONA

Az alárendelő mellékmondatok szintaktikai függetlenedésének állomásai

Az alárendelő mellékmondatok függetlenedése, azaz szintaktikai függésük megszűnése és pragmatikai funkciókban való gazdagodása számos módon megtörténhet, a főmondat ellipszisétől kezdve a hatókör-bővülésen át a hipoelemzésig vagy a függőségváltásig (Evans 2007, Mithun 2008, Beijering és mtsai 2019). E szintaxistól a diskurzus felé tartó konstrukciók sokfélék, és mivel egyazon forma többféle módon is létrejöhet, illetve hasonló változások is kialakíthatnak eltérő alakokat, esetről esetre kell tanulmányozni őket (Wiemer 2019).

A magyarban e mellékmondatoknak az indoeurópai nyelvek esetében leírt legtöbb pragmatikai-szemantikai típusa megtalálható (Dér 2024), közülük kiemelkednek az értékelő (1), a deontikus (2) és a metanyelvi (3) változatok:

(1) *Viadal nem volt, csak az én égő pofájú elkullogásom. Ezenkívül harc soha föl se merült. **Ha legalább becsületes nőért küzdek lettek volna!*** (MNSz2, #105721537, szépirodalom)

(2) *Fölugranak, kiabálnak. - Tibike! Idejössz mindjárt?! **Ha én hozlak ki a homokozóból...!** Odamenjek? Azt akarod, hogy odamenjek?* (MNSz2, #55688536, szépirodalom)

(3) *A törvényalkotás tragédiasorozat – **ha röviden akarnék fogalmazni.*** (MNSz2, #62919057, doc#918, hivatalos)

Az előadás a *ha* kötőszavas függetlenedett mellékmondatok típusai esetében azt kívánja bemutatni, hogy milyen fokozatokon keresztül jutottak el (ha voltak közbülső állomásai a

keletkezésüknek) a nemcsak szintaktikai, de pragmatikai függetlenedésig. Ennek alátámasztására diakrón és szinkrón magyar adatbázisok (TMK, KED, MTSz, MNSz2) anyagából hozunk példákat (teljes, illetve random mintavételezés). A metanyelvi csoportot sajátosságai miatt (síkváltás, látszólag „mindig” kitehető főmondat) kiemelten tárgyaljuk.

A hangsúly a függetlenedés paraméterein lesz, azokon a jegyeken, amelyek segítenek annak megítélésében, hogy az adott mellékmondat mennyire konvencionálizálódott főmondatként (pl. folytathatóság, kikövetkeztethető „főmondati” tartalom jellege, állandó/opcionális formai jellemzők).

Irodalom

- Beijering, Karin, Kaltenböck, Gunther & Sansiñena, María Sol 2019. Insubordination: Central issues and open questions. In: Beijering, Karin, Kaltenböck, Gunther & Sansiñena, María Sol (eds.): *Insubordination. Theoretical and Empirical Issues*. Berlin–Boston: Mouton de Gruyter. 1–28.
- Dér Csilla Ilona 2014. *Hogy, ha és hogyha kötőszós függetlenedett mellékmondatok a magyarban*. Kézirat, 193 p.
- Evans, Nicholas 2007. Insubordination and its uses. In: Nikolaeva, Irina (ed.): *Finiteness. Theoretical and empirical foundations*. Oxford: Oxford University Press. 366–431.
- Mithun, Marianne 2008. The extension of dependency beyond the sentence. *Language* 84 (1): 69–119.
- Wiemer, Björn. 2019. On illusory insubordination and semi-insubordination in Slavic: Independent infinitives, clause-initial particles and predicatives put to the test. In: Beijering, Karin, Gunther Kaltenböck & María Sol Sansiñena. (eds.): *Insubordination. Theoretical and Empirical Issues*. Berlin & Boston: Mouton De Gruyter, 107–166.

HOLLÓY ZSOLT

A tanári diskurzusjelölők kapcsolatfenntartó szerepe az online szinkrón és jelenléti tanórán

A hatékony osztálytermi kommunikáció egyik alapvető feltétele a felek közötti kommunikációs kapcsolat, a kontaktus kialakítása (Asztalos 2022). A kapcsolat megalkotásáért és fenntartásáért a fatikus kommunikáció felel, nyelvi szinten a beszélők a kontaktust fatikus nyelvi elemek segítségével alakítják (Erdélyi 2012; Vanyan 2017). A kontaktus fenntartásában jelentős szerepet játszanak a diskurzusjelölők, melyek számos egyéb funkciójuk mellett az interakció fenntartását is támogatják (Schirm 2021). A kommunikációs kapcsolat tanórai relevanciája hangsúlyozottan érezhető volt a Covid-19 járvány online tanóráin, melyeken a tanárok és a tanulók egyaránt a tényleges kapcsolat hiányát érzékelték az egyik legjelentősebb nehézségnek (Orhan-Beyhan 2020).

Jelen előadás fő kérdése, hogy a tanárok beszédében megjelenő diskurzusjelölők milyen módon támogatják a tanulókkal való kapcsolat fenntartását az online szinkrón és jelenléti tanórákon. A vizsgálat fókuszában a tanári fatikus funkciót is felvevő diskurzusjelölők előfordulási gyakorisága és a szóátadás-szóátvétel folyamataiban játszott szerepük áll. Az előadás a tanári fatikus funkciót is felvevő diskurzusjelölőket online szinkrón és jelenléti videóra rögzített tanórák párbeszédese jeleneteiben vizsgálja. Az eredmények rámutatnak az egyes tanári diskurzusjelölők tanórai dialógusokban betöltött interakciós szerepeire. Az előadás eredményei tanárjelöltek és gyakorló tanárok számára egyformán hasznosnak lehetnek, mivel

a számadatok és a nyelvi példák segíthetik a tanórai kommunikáció mélyebb megértését, a szakmai kommunikációs önreflexiót.

Irodalom

- Asztalos Anikó 2022. A tanári beszéd fatikus nyelvi elemei az osztálytermi diskurzusban. *Anyanyelv-pedagógia*. 4. <https://anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=983>
<https://doi.org/10.21030/anyp.2022.4.2>
- Erdélyi Judit 2012. *Fatikus beszéd: megszólítások, köszönések, kapcsolattartó szokások a székelyföldi nyelvhasználatban*. Sepsziszentgyörgy: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- Orhan, Gökhan – Beyhan, Ömer 2020. Teachers' Perceptions And Teaching Experiences On Distance Education Through Synchronous Video Conferencing During Covid-19 Pandemic. *Social Sciences and Education Research Review* 7/1: 8–44.
https://sserr.ro/wp-content/uploads/2020/07/SSERR_2020_7_1_8_44.pdf
- Schirm Anita 2021. *Diskurzusjelölők szövegeken innen és túl*. Budapest: Loisir Kiadó.
- Vanyan, Ani 2017. Phatic Communication and its Pragmatic Functions. *Foreign Languages in Higher Education* 21/1: 74–80. <https://doi.org/10.46991/FLHE/2017.21.1.074>

JUHÁSZ MILÁN

Metadiskurzív elemek az iskolai fogalmazásokra adott tanári visszajelzésekben

A szövegalkotási kompetencia fejlesztése az anyanyelvi nevelés egyik kiemelt feladata, amely a köznevelési rendszer szabályozódokumentumaiban is hangsúlyosan megjelenik (Juhász 2023). Mivel a folyamatközpontú fogalmazástanítás az iskolákban nem vagy csak részben valósul meg (Tóth 2008), a pedagógusok írásos visszajelzései kulcsszerepet játszhatnak a diákok írásbeli teljesítményének javításában. A visszajelzések metadiskurzív aspektusainak vizsgálata egyre dominánsabban jelenik meg a nemzetközi tanulmányokban (például Ädel 2016; Torres–Anguiano 2016), ugyanakkor a téma eddig kevés figyelmet kapott a hazai szakirodalomban.

Az előadás célja, hogy megkísérelje pótolni ezt a hiányosságot, és bemutassa az iskolai fogalmazásokra adott tanári írásos visszajelzések diskurzuselemzésének lehetőségeit egy pilot vizsgálat kontextusában. A kutatás kvalitatív diskurzuselemzést alkalmazott a tanári visszajelzések nyelvi és kommunikációs elemeinek leírására. Az eredmények arra utalnak, hogy a tanári visszajelzések gyakran nem teljesítik azokat a metadiskurzív elvárásokat, amelyek elősegíthetnék a diákok szövegalkotási kompetenciájának fejlődését. A visszajelzések nem mindig tartalmaznak megfelelő támpontokat a problémák azonosításához, és sokszor nem kínálnak adekvát megoldási lehetőségeket sem. Tartalmukat tekintve gyakran hiányoznak belőlük az egyértelmű utasítások, a reflektív jelleg, valamint a konstruktív javaslatok; a visszajelzések emellett jellemzően csupán a szövegek grammatikai szerkezetére, stílusára és a helyesírására összpontosítanak. Mindezek akadályozhatják a diákok problémamegoldó képességének megfelelő fejlődését, valamint a hatékonyabb szövegalkotás megvalósulását (Chang-Bacon–Pedersen 2023). Az előadás megállapításai hozzájárulhatnak a metadiskurzus és a tanári visszajelzések további vizsgálatához és az eredmények gyakorlati alkalmazásához

az oktatásban: támpontot nyújthatnak arra vonatkozóan, hogyan lehetne az írásos visszajelzéseket hatékonyabbá tenni a diákok fejlődése érdekében.

Irodalom

- Ädel, Annelie 2017. Remember that your reader cannot read your mind: Problem/solution-oriented metadiscourse in teacher feedback on student writing. *English for Specific Purposes* 45: 54-68.
- Chang-Bacon, Chris K. – Pedersen, Joelle M. 2023. From frustration to fascination: Discourse analysis as writing feedback for multilingual learners. *Linguistics and Education* 77: 101229.
- Juhász Milán 2023. A szövegalkotási kompetencia megjelenése a Nemzeti alaptantervekben. *Anyanyelv-pedagógia*. 2. <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=1012> (letöltés dátuma: 2024. szeptember 15.)
- Torres, J.T. – Anguiano, Carlos J. 2016. Interpreting feedback: A discourse analysis of teacher feedback and student identity. *Practitioner Research in Higher Education* 10/2: 2-11.
- Tóth Beatrix 2008. Fogalmazástanítás – miért és hogyan másképpen? *Anyanyelv-pedagógia* 1. <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=15> (letöltés dátuma: 2024. szeptember 15.)

HATTYÁR HELGA

„...mert mondjuk én teljes siketeknek nem mondanám...” – Címkézés, hierarchiaképzés és identitás

Az orvostudomány és a gyógypedagógia az audiológiai értelemben meghatározott halláskárosodást annak mértéke szerint címkézi, illetve – szakterületenként és országoként különböző módon (Baker et al. 2008) – hierarchikusan rendezi, s a siketséget a jelenség legsúlyosabb eseteként értelmezi. Mind az orvosi, mind a magyarországi gyógypedagógiai ellátásra jellemző, hogy a skálán elrendezett állapotokat hibaként, hiányként határozza meg, amelynek korrigálására törekszik, s ennek érdekében hallásjavító eszközök használatára, illetve sajátos – az úgynevezett naturális auditív-verbális (Lukács–Détár 2023) – fejlesztő módszerre támaszkodik, a jelnyelv alkalmazását nem támogatja.

A hallássérült/siket gyerekek (halló) szülei a diagnosztizálás és a fejlesztés folyamata során orvosokkal, audiológusokkal, pedagógusokkal és más szakemberekkel konzultálva a gyermekükről és az ő állapotáról folyó szakmai diskurzusok részévé válnak, melynek során új tudásokra tesznek szert, addig nem ismert terminusokat, címkéket sajátítanak el. Továbbá a gyermekről, az állapotáról, az anyaként megélt tapasztalatokról stb. nem-szakemberekkel is rendszeresen diskurzusokat folytatnak. Ezen diskurzusok által megismerkednek a hallássérülés/siketség bizonyos társadalmi konstrukcióival. Ezekben a diskurzusokban alakítják ki viszonyulásukat gyermekükhöz, gyermekük állapotához, saját új feladataikhoz, szerepkörükhöz (Sharp et al. 2018), s az így formálódó anyai identitások megképzésében fontos szerepet kap a hallássérülés különböző fokozataira, kategóriáira utaló címkék használata.

Az előadás arra a kérdésre keresi a választ, hogy a *hallássérült* kategória, illetve az ez alá rendelt vagy hozzá kapcsolható címkék használatával a siket gyerekeket nevelő anyák hogyan hozzák létre (újra) és tartják fent a hierarchikus rendet a halláskárosodás jelenségén belül; hogy ezeknek a címkéknek a jelentése hogyan formálódik konkrét diskurzusokban; s hogyan vesznek részt ezek az anyák identitásképzésének diszkurzív folyamatában. A kérdésekre 9, siket gyereket nevelő halló szülővel készített egyéni interjúk kvalitatív

elemzésével keresem a választ. A több mint 16 órnyi hanganyagot 2002 és 2007 között rögzítettem. A félig strukturált interjúk során a gyermek(ek)kel, illetve a siketséggel, a jelnyelvvvel kapcsolatos témakörben feltett kérdésről beszélgettünk.

Irodalom

- Baker, Anne – Van den Bogaerde, Beppie – Woll, Bencie 2008. Methods and procedures in sign language acquisition studies. In: Baker, Anne – Woll, Bencie (szerk.): *Sign language acquisition*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins. 1–51.
- Lukács Szandra – Détár Andrea 2023. Hallássérült kisgyermekek családközpontú korai intervenciójának hazai alakulása. *Gyógypedagógiai Szemle* 51: 5–23.
- Scharp, Kristina M. – Barker, Brittan A. – Rucker, Sidney N. – Jones, Hannah D. 2018. Exploring the Identities of Hearing Parents who Chose Cochlear Implantation for their Children with Hearing Loss. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 2018, 131–139.

4. GRAMMATIKAOKTATÁS ÉS ANYANYELVI NEVELÉS

Hogyan vélekednek a köznevelésben dolgozó magyartanárok a grammatikatanításról? Milyen szempontokat kell figyelembe venni egy taneszköz fejlesztésekor, hogy az a tanulók nyelvi tapasztalatára alapozzon? Növelhető-e a magyar nyelv tantárgy iránti pozitív attitűd a popkultúrából származó példaszövegekkel? Mi jelent kihívást a tanárjelöltek számára a grammatika tanulásában, és mi a tanításában? Hogyan támogatható a tanárjelöltek felkészülése a grammatika mint ismeretkör tanítására? Milyen felsőoktatási jógyakorlatok vannak a grammatika iránt érdeklődő egyetemi hallgatók tanulástámogatásának és tehetséggondozásának?

2000 óta számos felmérés bizonyította, hogy a magyar nyelvi óra, illetve a grammatika mint ismeretkör nem örvend nagy népszerűségnek sem a köznevelésben, sem a felsőoktatásban tanulók körében. Tanárként és oktatóként az egyik legfontosabb feladatunk, hogy növeljük a magyar nyelvi óra és a grammatika mint ismeretkör iránti pozitív attitűdöt, amely motiválhatja a tanulókat a grammatikai ismeretek elsajátítására és alkalmazására. A pozitív attitűd kialakításában kulcsszerepet játszik az életszerűség és a használatalapúság elve. A grammatikát tanulóknak rá kell ébredniük arra, hogy ismereteiket a hétköznapi életben is tudják hasznosítani. Egyrészt azért, mert a grammatikai ismeretek alapját képezik más anyanyelvi témakörök (pl. a helyesírás, a stilisztika, a nyelvtörténet stb.), vagy éppen más nyelvek tanításának és tanulásának, a szóbeli és az írásbeli szövegalkotás sikerességének, a gondolatok megfelelő kifejezésének. Másrészt azért, mert a tudatos nyelvhasználó grammatikai ismereteit készségi szinten alkalmazva alakítja anyanyelvét, választja ki az adott kontextusnak megfelelő nyelvváltozatot, grammatikai szerkezetet a rendelkezésére álló nyelvi készletből. A grammatikai alapok segítik a tanulókat abban, hogy tudatos és hatékony kommunikációt folytathassanak az anyanyelvükön, ami számos előnnyel jár a tanulásban, a munka világában vagy a magánéletben.

A panel célja tehát kettős: egyrészt a köznevelésben, másrészt a felsőoktatásban zajló grammatikatanítás elméleti hátterének, kihívásainak és jógyakorlatainak a bemutatása; a köznevelési és felsőoktatási grammatikatanítással kapcsolatos kutatási eredmények publikálása; a grammatikatanítással kapcsolatos szakmai műhelyek, kurzusok munkájának és eredményeinek a prezentálása.

GONDA ZSUZSA – POMÁZI BENCE

A magyartanárok grammatikatanítással kapcsolatos véleménye az elmúlt 19 évből

A köznevelésbeli magyartanítás egyik problematikus része az anyanyelvtanítás, illetve az ahhoz kapcsolódó tanári szemléletmódok. A nyelvtanításban két szemléletforma él egymás mellett: a nyelvi szintekre épülő grammatikatanítás (tehát a fonéma-morféma-szintagma-mondat fókuszú tanítás), illetve egy pragmatikai, a kommunikációs szituáció szereplőit, valamint magát a nyelvet középpontba helyező nyelvtanoktatás (vö. Gonda 2018, Kugler 2015, Kugler et al. 2022).

Kutatásunk célja megismerni a köznevelésben tanító magyartanárok attitűdjeit a grammatikaoktatással kapcsolatban. A vizsgálatban kérdőíves módszert használtunk, a Szemere Gyula anyanyelv-pedagógiai kutatócsoport 2005-ben készült kérdőíve alapján összeállított online kérdőív frissített változatával dolgoztunk. A kérdőív négy fő egységet tartalmaz. Az első egység a magyartanárok grammatikatanítással kapcsolatos véleményét térképezi fel. A második egység arra vonatkozik, hogy a magyartanár milyen szemléletmód

szerint tanítja a grammatikát, illetve milyen módszertani elvei vannak. A harmadik egység a grammatikatanítás során alkalmazott módszerekre, a negyedik az eszközökre kérdez rá. A vizsgálat eredményeit egy nagyobb időbeli távlatban is elhelyezzük: összevetjük a Szemere Gyula anyanyelv-pedagógiai kutatócsoport által készített 2005-ös (Szabó G. 2006) és 2018-as felmérés (Gonda 2018) eredményeivel.

A felmérés azért is releváns, mert az új típusú magyarérettségiben már a középszint írásbeli feladatlapjában is megjelent nyelvtani feladat. Előzetes elvárásaink alapján a grammatikatanítás többségében a hagyományos elvek alapján történik, a grammatikának a nyelvtanon belül magas a presztízse, és a korábbi felmérések idejéhez képest az IKT-eszközöket gyakrabban használják a pedagógusok.

Irodalom

- Antalné Szabó Ágnes 2015. Paradigmaváltás az anyanyelvi nevelésben és a magyartanárképzésben. In: Antalné Szabó Ágnes–Laczkó Krisztina–Raátz Judit (szerk.): *Szakpedagógiai körkép I. Anyanyelv- és irodalompedagógiai tanulmányok*. Budapest: ELTE. 9–27.
- Gonda Zsuzsa 2018. A grammatikatanítás szemléletformái az anyanyelvi órákon. In: Balázs Géza (szerk.): *Grammatika és oktatás – időszerű kérdések*. Budapest: ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék – Inter Nonprofit Kft, Magyar Szemiotikai Társaság (MSZT). 245–255.
- Kugler Nóra 2015: A grammatika tanítása – kognitív nyelvészeti alapokon. In: Antalné Szabó Ágnes – Major Éva (szerk.): *Bölcsészet- és Művészetpedagógiai Kiadványok 2. Szakpedagógiai Körkép I. Anyanyelv- és irodalompedagógiai tanulmányok*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem: 145–161.
- Szabó G. Ferenc 2006: Helyzetkép a grammatikatanításunk jelenlegi állásáról – A pedagógusok által kitöltött kérdőívek tükrében. *Magyar Nyelvészeti Továbbképzési Füzetek 8*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.

NAGY-VARGA ZSOLT

Grammatikai ismeretek komplex tanítása a magyarórákon

Hogyan kapcsolható össze a ValMar-duó (nem egynyári) slágere vagy épp Korda György és Balázs Klári *Reptér* című dala a szóképekkel, az alakzatokkal, a kommunikáció és a grammatika tanításával és irodalmi művek elemzéséhez és értelmezéséhez kapcsolódó kérdésekkel?

Egyre fontosabbá válik, hogy az iskolai tantárgyakat, valamint a tantárgyak egyes témaköreit ne egymástól elszigetelve, különálló egységként tanítsák a pedagógusok, hanem egy-egy jelenséget minél több szempontból, minél több irányból vizsgáltsanak meg a diákokkal. Ennek eredményeképpen a tanulóknál kialakuló tudás sem elszigetelt, különálló elemeket jelent majd, hanem a meglévő és az új ismeretek közötti szerves kapcsolatokat. Emellett a diákokban kialakítható az az igény, hogy ők maguk is keressék az egyes iskolai témakörök közötti kapcsolatokat, a komplexebb szemléletet, a kritikusabb, elemző attitűdöt fejlesztve bennük.

A grammatika tanítása számos lehetőséget biztosít ennek a komplex szemléletnek az érvényesítésére. A nyelvi szintek vizsgálata összekapcsolható mind a kommunikáció, mind a stilisztika, mind a szövegtan témaköreivel, továbbá az irodalmi műelemzéssel. Ugyanis ezeknek a területeknek az összekapcsolásával fejleszthető a szövegértés, tudatosítható a grammatikai elemek szerepe a szövegalkotás folyamatában, bemutatható és felismertethető

ezeknek az elemeknek a stilisztikai funkciója. Az egyes anyanyelvi tananyagrészek egymásra építésével és az utalások kialakításával hosszabb távon az értő olvasás, a szépirodalmi művekhez való jobb, hatékonyabb kapcsolódás is elősegíthető.

A diákok által gyakran „nehéznek” mondott grammatikai ismeretekhez olyan szövegpéldák segíthetnek közelebb jutni, amelyek számukra ismerősek. Ilyenek lehetnek például napjaink népszerű előadóinak dalszövegei. Feltételezhető, hogy a számukra ismert szöveganyag a talán kicsit idegenebb (vagy „nehezebb”) anyagrész tárgyalásakor biztosít némi otthonosságérzetet, és ezzel növelhető a diákokban a motiváció, és csökkenthető a témakörtől való távolságtartás.

Irodalom

Antalné Szabó Ágnes 2003. Az anyanyelvi nevelés új stratégiái. *Magyar Nyelvőr* 127: 4. 407–427.

Bartha Blanka 2022. Grammatikatanítás a magyar szakos tanárjelöltek szemszögéből. *Anyanyelv-pedagógia* 2. <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=956>

Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

KÁDÁR EDIT

Összefüggés-kifejezés és formaosztályok

Előadásomban a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszékén működő *Anyanyelvi nevelés munkacsoport* taneszközfejlesztési munkáját mutatom be röviden, majd egyetlen kiragadott példán keresztül igyekszem illusztrálni a hagyományos nyelvtanítástól való eltávolodás nehézségeit. Hagományosan az iskolai tankönyvekben az ok- és célhatározó, illetve az ok- és célhatározói alárendelés, valamint a magyarázó és következtető mellérendelés kapcsán kerül elő az ok-okozat kérdésköre, és ennek nyelvi kifejezési lehetőségeit nem is igen vizsgálják más tartományban, mint a határozókéban vagy az összetett mondatkéban, de még ott is csak leginkább a fent említett kapcsolatfajtákban. Ahol pl. még a feltételes viszony (akár mint sajátos jelentéstartalom) is megjelenik, ott sem esik szó a feltétel és ok kapcsolatáról. Az időhatározó mellékmondat viszont általában felmerül a feltételes mellékmondatok környékén, az ok-okozat kérdésköréhez azonban ez sem kapcsolódik. Az időbeliség továbbá fel szokott vetődni olyan kontextusban, hogy leszögezzük: az ok az okozatot időben megelőzi. Hogy ok, feltétel, előzmény, illetve okozat, cél, következmény nagyon bonyolult kapcsolatrendszere hogyan függ össze, az mindebből nem derül ki, ahogy az sem, hogy mennyire változatos az az eszközkészlet, amelynek a segítségével ezekről a relációkról beszélni tudunk. A relációk felismeréséhez is sokszor csak formai fogódzókat kapunk, az ezekhez fűzött kategóriacímkek és definíciók azonban a gyerek nyelvi tapasztalatával könnyen ellentmondásba kerülhetnek. Ugyanakkor kétséges, hogy a 10–14 éves korcsoportban arra van szükség, hogy ki nem fejtett szempontok szerint kategorizált formai eszköztár struktúrájáról szerezzenek ismereteket ahelyett, hogy olyan beszéd- és szöveghelyzetekkel találkoznának, amelyek segítenek nekik ezeknek a relációknak a jobb átlátásában, valamint ezek adekvát alkalmazásában saját szövegprodukciónkban is. Kétségtelen, hogy ez utóbbi cél nem abszolválható egy „lecke” keretében, hanem a folyamatos fejlesztés területéhez tartozik, és a „hatóköre” is messze túlmutat a magyar nyelv és irodalom tantárgyon. Ezért előadásomban csak azokat a szempontokat és nehézségeket veszem számba, amelyek a kérdéskörrel kapcsolatos munkánk során felmerültek.

Irodalom

- Bánréti Zoltán 1992. A mellérendelés. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan*. I. Mondattan. Budapest: Akadémiai Kiadó. 655–728.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. Magyar grammatika. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Nagy József 2000. Összefüggés-megértés. *Magyar Pedagógia* 100(2): 141–185.

SCHIRM ANITA

Mit állítunk (az órákon)?

A mondattan érdekességei, problémái és jógyakorlatai a felsőoktatásban

A leíró nyelvészeti tárgyak közül a mondattan az egyik, a diákok által legkevésbé kedvelt terület nem csupán a közoktatásban (Fancsaly–Szabó–Viszket 2015), hanem a felsőoktatásban is. Ennek egyik oka, hogy a tanulók nincsenek tisztában az alapvető morfológiai és szófajtani ismeretekkel, csupán mechanikusan elemeznek mondatot, nem látják át a forma és a funkció közti összefüggéseket (Imrényi 2022). Emellett a régebbi tankönyvekben és a referenciakönyvekben (pl. Rácz 1968) főként olyan szépirodalmi példák találhatók, amelyek a mai diákoktól távol állnak, s nem érzik a mondatelemzés gyakorlati hasznát sem. Az előadás egyrészt saját gyűjtésű, hétköznapi szövegekből (pl. filmekből, dalszövegekből, reklámokból, hírekből, mémekből) származó példákon keresztül, a használat oldaláról mutat rá a mondattan érdekességeire (pl. a kétértelmű mondatokra). Másrészt pedig Szegeden, *A nyelvreírás elméletei az oktatás gyakorlatában* című kurzus keretén belül, a hallgatók által készített jógyakorlatokból is válogat, amelyek rávilágítanak arra is, milyen kihívásokat, utakat és lehetőségeket látnak a leendő magyartanárjelöltek a mondattan oktatásában.

Irodalom

- Fancsaly Éva – Szabó Veronika – Viszket Anita 2015: *A nyelvtanról három megközelítésben – magyartanárjelölteknek*, digitális tananyag. Pécs, <https://polc.ttk.pte.hu/tamop-4.1.2.b.2-13/1-2013-0014/2/index.html>
- Imrényi András 2022: Az iskolai mondatelemzés: helyzetkép és problémafelvetés. *Anyanyelvpedagógia* 15(1): 57–66. <http://doi.org/10.21030/anyp.2022.1.4>
- Rácz Endre (szerk.) 1968. A mai magyar nyelv. Budapest: Tankönyvkiadó.

LENGYEL KLÁRA

Középiskolától középiskoláig – a tanárszakos hallgatók szakmai kísérete

A központi téma a tanárszakos hallgatók rövid gyakorlatának szakmai kísérete, illetőleg ennek szükségessége. A tanári személyiség kialakítása az egyetem feladata. A leendő tanárok szakmai-módszertani fejlesztésének már az első egyetemi szemeszterek foglalkozásai alkalmával meg kell kezdődnie. A nyelvtani ismeretek elsajátításának nehézségét a matematika tantárgyhoz szokták hasonlítani. A tananyag befogadása magas szintű absztrakciós készséget feltételez. A magyar grammatika egyetemi szintű oktatása a kezdetekben hosszú, hiánypótló, egyre inkább felzárkóztató jellegű folyamat. A grammatikai szemináriumok hatékonyságát sokszor csak többletmunkával, segítő foglalkozásokkal lehet elérni.

Az oktatói-nevelői együttműködés csúcsa a tanári gyakorlat kísérete, amikor az egyetemi oktató egyaránt hallgatóként és kollégaként fogadja az utolsó évfolyamra járókat. Az

ismeretek az egyetemi évek alatt elhomályosulnak, ezeket az utolsó éves szemináriumok alkalmával – a nyelvtani tanulmányok szintézisében – érdemes föleleveníteni. A középiskolai tankönyvek felépítését, ismeretanyagát az egyetemi óráinkon is követnünk kell, számontartva bennük a jó és a rossz gyakorlatokat, valamint a hasznosítható és a rosszul megírt anyagrészeket. A tanári kreativitás kialakítása szintén egyetemi feladat. A leendő tanárok képességei között szerepelnie kell az új, jó gyakorlatok írásának.

Előadásomban arról a kétéves munkafolyamatról számolok be, melyeket a tanári gyakorlatot kísérő órákon végeztünk hallgatóimmal, bemutatva önálló ötleteiket, közös tananyagfejlesztő igyekezetük eredményeit, valamint elővezetve közös javaslatainkat.

Irodalom

- Adamikné Jászó Anna 2016. *A mondattani elv és a kisnyelvtanok – Az anyanyelvi tárgyak tanítása a magyar népiskolában 1868-tól 1905-ig*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kugler Nóra (főszerk.) 2018. *Magyar nyelvtan – A nyelvi jel. Funkcionális szemléletű gyakorlatok a 9–12. évfolyam számára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2002. *A magyar nyelv leírása és iskolai oktatása*. https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/1_Eloadasok_tara/Magyar_nyelv_es_kut_atasa_20020502/TolcsvaiN_leiras_oktatas_20020502.pdf

DOBI EDIT

Az Anyanyelvtanítási műhely (ATM) szerepe a tanárszakos hallgatók és a gyakorlótanárok szakmai támogatásában

Prezentációm témája a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén működő Anyanyelvtanítási Műhely munkájának bemutatása a bemutatkozás kontextusát több pillérű keretté tágítva ki, amelybe beletartozik a magyartanár szakosok grammatikatanítása, a tanárjelöltek tanítási gyakorlata, valamint az OTDK-zók, a szakkollégisták és a szakdolgozók mentorálása is.

Az ATM-et – amelynek vezetésében gimnáziumi oktató és egyetemi oktató is részt vesz – a 2023/2024-es tanévben komplex igény hívta életre:

- a hallgatói oldalon a tanárszerep stabilitását megteremtő grammatikatanítási és anyanyelvi nevelési módszerek, technikák, kommunikációs eszközök és formák biztos ismeretének és önálló alkalmazásának az igénye áll a fókuszban (a magyartanári identitás stabilizálásával szoros összefüggésben);
- az egyetemi oktatói oldalon pedig annak igénye, hogy konkrétabb képet kapjunk a tanárjelöltek szakmai felkészültségéről, tanítási feladataikról, nehézségeikről, bizonytalanságaikról; egyúttal visszacsatolást kapjunk a tanárjelöltek tapasztalatairól a grammatikatanítás terén.

Az ATM mellett speciálkollégiumok sora szolgálja a tanárjelöltek szakmai fejlődését, valamint a grammatikatanítás és az anyanyelvi nevelés témakörében hirdetett diákköri, szakkollégiumi és szakdolgozati témák kutatása, amelyek közoktatásban és egyetemen tanító oktatók közös témavezetésével valósulnak meg.

A prezentációm célja átfogó képet adni az ATM keretében rövid idő alatt jógyakorlattá vált megoldásokról, valamint felsorakoztatni azokat a benyomásokat, amelyek ráirányítják a figyelmet az egyetemi grammatikatanítás nehézségeire és dilemmáira, egyben szükségleteket, új irányokat engednek megfogalmazni.

Irodalom

- Antalné Szabó Ágnes 2015. Paradigmaváltás az anyanyelvi nevelésben és a magyartanárképzésben. In: Antalné Szabó Ágnes–Laczkó Krisztina–Raátz Judit (szerk.): *Szakpedagógiai körkép I. Anyanyelv- és irodalompedagógiai tanulmányok*. Budapest: ELTE. 9–27.
- Imrényi András 2022. Az iskolai mondatelemzés: helyzetkép és problémafelvetés. In: *Anyanyelv-pedagógia* 15(1): 57–66.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kugler Nóra 2015. A grammatika tanítása – kognitív nyelvészeti alapokon. In: Antalné Szabó Ágnes–Laczkó Krisztina–Raátz Judit (szerk.) *Szakpedagógiai körkép I. Anyanyelv- és irodalompedagógiai tanulmányok*. Budapest: ELTE. 145–160.
- Kugler Nóra 2015. *Gyakorlatok a magyar nyelvtan funkcionális szemléletű tanításához*. Budapest: ELTE.
- Kugler Nóra 2017. A magyarországi magyar anyanyelvoktatás, az anyanyelvpedagógia helyzete a közoktatásban. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest: Gondolat Kiadó. 336–356.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2015. Mi köze van a diáknak a nyelvtanhoz, avagy a tárggyá tett nyelv visszahumanizálása az oktatásban. *Iskolakultúra* 25 (7–8): 18–27.

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS A KUTATÓEGYETEMI GRAMMATIKAOKTATÁSRÓL A MAGYARTANÁRKÉPZÉSBEN

2024. november 8. 16.30–18.00

Résztevők:

DOBI EDIT egyetemi docens (DE)

SCHIRM ANITA egyetemi docens (SZTE)

TOLCSVAI NAGY GÁBOR MHAS, professor emeritus (ELTE)

VISZKET ANITA egyetemi docens (PTE)

Moderátor és szervező: **KUGLER NÓRA** (ELTE)

A kerekasztal-beszélgetés keretében a grammatikaoktatás helyzetéről és jövőbeli tervezéséről zajlik eszmecsere. Olyan intézmények egy-egy képviselőjét kértük fel részvételre, amelyekben a magyartanárképzés mellett magas szintű nyelvészeti kutatás folyik, és ezt 2010-ben kutatóegyetemi státusszal ismerték el. Az eredmények oktatásba való közvetítéséért és az innovációért a kutatóegyetemi címet elnyert intézmények felelősséget vállalnak, és kifejtik álláspontjukat a magyartanárképzés, közvetve a közoktatásbeli anyanyelvi nevelés vonatkozásában. A felsőoktatási törvény szellemének megfelelően ugyanakkor megalapozottan számítanak a kutatóegyetemek arra, hogy a magyar felsőoktatás ügyében minden szintéren, minden szereplő figyelembe veszi állásfoglalásukat és szakmai véleményüket, ezért a résztvevők ennek határozott kifejtésére törekednek a beszélgetés során.

A program két téma-, illetve kérdéscsoport köré szerveződik. Az első a tárgy tudományos tanári kompetenciák és módszertanok az anyanyelvi nevelés területén. A felsőoktatás – ahogy a jól működő iskola is – tudáslétrehozó intézmény. A tanárnak magasszintű tárgy tudományos és tantárgy-pedagógiai ismeretekkel kell rendelkeznie, de arról eszmecsere kell folytatni, hogyan gondolkodnak a felsőoktatás szereplői ezekről a tanári kompetenciákról. A másik téma ezeknek a szereplőknek a részvétele a felsőoktatást érintő szakmai folyamatokban. A tanárképzésben folyamatosan fennáll és természetes az igény a megújulásra, az oktatás tartalmának és módszertanának korszerűsítésére. A résztvevők azzal kapcsolatban fejtik ki álláspontjukat, hogy a tanárképzést érintő változásokban hogyan érvényesül az intézményi autonómia és a képzés egységes követelményrendszere, és milyen lehetőségeik vannak a szakmai folyamatok alakítására.